

LINTUHARRASTAJAN LAJIOPAS

Tero Linjama & Jussi Murtosaari



DOCENDO

Copyright © Docendo ja tekijät 2023

Docendo on osa Werner Söderström
Osakeyhtiötä.

Kuvat © Jussi Murtosaari, jos ei muuta mainittu
Äänet © Tero Linjama, jos ei muuta mainittu
Lajitekstit © Tero Linjama

Kustannustoimitus ja taitto: Matti Karhula
Kansi: Elina Reineck
Kannen kuva: sinipyrstö

Docendo
info@docendo.fi
www.docendo.fi

ISBN 978-952-382-461-4
Painettu EU:ssa



Pähkinähakki.



Johdanto

Kirjan lajisivujen käyttö.....	6
Lintujen tunnistaminen.....	12

Lajiesittelyt*

Joutsenet.....	24	Pöllöt	180
Hanhet	28	Tikat	195
Muut sorsalinnut.....	37	Kiurut.....	203
Aitokanat.....	59	Pääskyt.....	206
Kuikat ja uikut	68	Kirviset ja västäräkit	209
Haikarat	76	Rastaat	223
Haukat ja kotkat.....	80	Kertut	239
Jalohaukat	101	Siepot.....	262
Rantakanat ja kurjet.....	107	Tiaiset	269
Kahlaajat.....	114	Lepinkäiset	281
Kihut	151	Varikset	283
Ruokit.....	154	Varpuset	292
Tiirat.....	157	Peipot.....	294
Lokit	164	Sirkut	311
Kyyhkyt.....	174		

Liitteet

Muut luonnonvaraiset Suomessa havaitut lajit	320
Suomessa havaitut, ei-luonnonvaraisiksi tulkitut lajit	324
Lajihakemisto.....	325
Tekijät	336

*Tämä sivu ei pyri lajiesittelyjen osalta olemaan täydellinen sisällysluettelo vaan ennemminkin kokoelma "pikalinkkejä", joiden kautta tietyt lajit on mahdollista löytää nopeammin kuin hakemiston kautta. Yksittäisiä, "lajiryhmiin sopimattomia" lajeja luetteloon ei ole merkitty. Lajiryhmien nimitykset pohjautuvat osittain yleiskieleen eivätkä ole tarkasti tieteellisen luokittelun mukaiset.

Lukijalle

Tämän kirjan päämäärä on tuoda markkinoille selkeä ja informatiivinen lintuopas, jossa yhdistyvät tarkat tunnistamiseen riittävät tiedot, tasokas Jussi Murtosaaren kuvitus ja linkit Tero Linjaman tallentamiin äänitteisiin.

330 lajin alkuperäistekstistä, jonka Tero kirjoitti vuosina 2012–2013, oli tarkoitus tehdä mobiilisovelluksen tekstiosa. Aika ajoi aplikaation tarpeen ohi, ja lähes kymmenen vuoden tuumailun jälkeen päädyttiin kirjamuotoiseen julkaisuun. Tekstiä oli runsaasti, mutta sellaisenaan se ei kirjaan soveltunut. Myös äänitteitä, levinneisyyskarttoja ja esiintymisgrafiikoita oli jo tuolloin kaikista lajeista. Tero toimitti tekstistä tässä kirjassa esitelyjen 277 Suomessa likipitään joka vuosi tavattavan lajin osuudet. Lajien rajaaminen oli alkuperäistä ajatusta vaikeampi tehtävä. Mukaan otettiin kategorisesti kaikki pesimälajit, yleiset läpimuuttajat sekä vuosittaiset pikkuharvinaisuudet. Näistä harvinaisuuksien rajaaminen on kirjoittajien subjektiivinen näkemys.

Tavoitteenamme on ollut tehdä kirja, josta saa nopeasti käsityksen lajista, sen yleisyydestä, elinalueesta ja tuntomerkeistä. Levinneisyyskarttoista ja esiintymisgrafiikasta on helppo muodostaa käsitys lajin havaitsemismahdollisuuksista. Nämä tiedot olivat kymmenessä vuodessa osin muuttuneet, ja vastuu niiden päivittämisestä ja tarkastamisesta vierähti Jussille. Kirjan käytettävyyteen on kiinnitetty erityistä huomiota. Tärkeitä tuntu-merkkejä on pyritty nostamaan myös lajia esitteleviin kuviin, jolloin yleiskäsityksen lajista saa jo pikaisella vilkaisulla. Äänen saa kuulumaan kännykälle tai tabletille QR-koodia näyttämällä.

Toivomme kirjan tuovan kaikille linnuista kiinnostuneille apua lajien tunnistamiseen. Paras palkinto meille on yleisen kiinnostuksen herättäminen lintuihin, tähän näkyvään, kuuluvaan, näyttävään ja kaikkiaan kohtalaisen helposti havainnoitavaan lajiryhmään.

Tämän kirjan alkuperäisteksti on saanut tukea **Suomen tietokirjailijat ry:ltä** vuonna 2012. BirdLife Suomelle alkuperäistekstin julkaisuoikeudet on annettu vuonna 2019. BirdLifen luvalla teksti julkaistaan nyt kirjamuotoon toimitettuna, mistä kiitos **BirdLife Suomelle** ja erityisesti toiminnanjohtaja **Aki Arkimaalle**.

Haluamme kiittää kustannusosakeyhtiö **WSOY:tä** sekä **Docendoa**. Erityiskiitos **Harri Simolalle** myötämielisestä suhtautumisesta lintukirjan kustantamiseen. Koko projektin vetäjälle **Matti Karhulalle** kiitos taitosta, teknisestä oikoluvusta ja avusta sisällön suunnittelussa – sekä sopivan kokoisesta monosta, jonka uhka piti aikataulun edes likimain ojennuksessa. Suuri kiitos alkuperäisen tekstin asialuvusta **Tero Toivaselle**, kuvia toimittaneille **Yrjö Kahilalle**, **Janne Kilpimaalle**, **Petri Kuhnolle** ja **Tomi Muukkoselle** sekä ääniä toimittaneille **xeno-canton äänittäjille**.

Jyväskylässä 1.11.2022

Tero Linjama ja Jussi Murtosaari



Suosirri.

Johdanto

Kirjan lajisivujen käyttö

Eri lintukirjoissa lajien esittelyjärjestys on varsin vaihteleva. Vanhimmissa logiikkaa ei välttämättä juuri olekaan, mutta uudemmissa se perustuu useimmiten vallalla olevaan käsitykseen lajien sukulaissuhteista. Vuoden 2022 käsitys on esiteltyä BirdLife Suomen sivuilla osoitteessa *birdlife.fi*. Tämä kirja noudattaa tuota järjestystä.

Kirjan etuesilehdissä on esitelty pähkinänkuoressa lajiesittelyjen osiot ja niiden merkitys. Tässä kerrotaan laajemmin, mitä osiot ovat ja mihin ne perustuvat.

Otsikko

Linnun suomenkielisen nimen lisäksi otsikko kertoo tieteellisen nimen sekä ruotsinkielisen ja englanninkielisen nimen. Kirjan lopussa oleva hakemisto sisältää kaikki nämä kieliversiot, joten linnun lajisivu on helppo löytää, jos vain jokin niistä on tiedossa.

Suomen pesimälajit on luokiteltu kansainvälisen **uhanalaisuusluokituksen** mukaisesti. Otsikon lopussa olevalla lyhenteellä on kerrottu Suomen Lajitietokeskuksen *laji.fi*-sivuilla vuonna 2022 listattu luokka – niistä lajeista, joille luokitus on tehty. Luokitusta päivitetään usein.

CR – Äärimmäisen uhanalaiset

EN – Erittäin uhanalaiset

VU – Vaarantuneet

NT – Silmälläpidettävät

LC – Elinvoimaiset

BirdLife Suomen rareiteettikomitean kategorialuokittelusta on tämän kirjan lajisivuilla esitelty vain luonnonvaraisia lintulajeja. Lajit, jotka on tavattu luonnonvaraisena ainakin kerran vuoden 1949 jälkeen, kuuluvat **kategoriaan A**. **Kategoria B** tarkoittaa lajia, joka on tavattu ilmeisesti luonnonvaraisena vain vuosien 1800 ja 1949 välillä. Muutamat lajit ovat peräisin karanneista tai vapautetuista yksilöistä. Niistä on saattanut syntyä elinvoimainen populaatio. Tällaiset lajit kuuluvat **kategoriaan C**. Lajin otsikon yhteydessä on mainittu vain C-kategoriaan kuuluvat.

Heimo

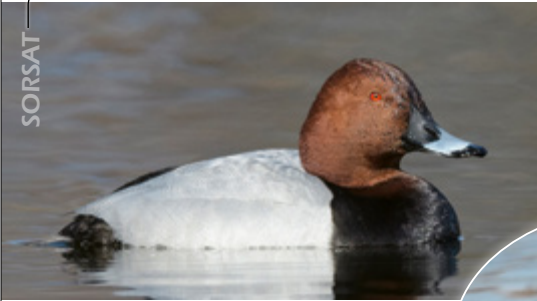
Sivun marginaaliin on merkitty, mihin heimoon laji kuuluu. Ylemmän tason tieteellinen jaottelu lahkoonimiseen löytyy BirdLife Suomen sivustolta. Huomaa, että sivun 3 sisällysluettelon lajiryhmien nimet eivät ole samat kuin heimot. Sisällysluettelon lajiryhmänimityksissä ajatuksena on ollut auttaa aloittelevaa harrastajaa löytämään joitakin lajeja helpommin kuin hakemiston kautta.

Ingressi

Ingressi on sijoitettu yleensä pääkuvan viereen, mutta joskus se on tilasyistä taitettu pääkuvan päälle. Se kertoo lyhyesti **lajin yleispiirteet**. Monesti siinä esitellään lähinnä koiraan tuntomerkit, sillä naaraat ovat usein väritykseltään vaatimattomia.

Punasotka *Aythya ferina*
Brunand, Common Pochard, CR

SORSAT



Koiraalla punaruskea pää, musta rinta.

Lintujärvien ja matalien merenlahtien melko näkyvä laji. Ui usein näkyvästi avovedessä. Pesii naurulokkikolonioiden liepeillä. Soidintaa ryhmänä, lennossa ja vedessä. Soidinääni hiljainen. Nousee melko harvoin maalle. Koko- ja puoliskuseltaa. Koiraat naaraita selvästi runsaampia.

Keskikokoinen, suhteellisen suuripäinen. Pää kolmion muotoinen. Päälaki korkea ja suippo. Nokka pitkä, tyveltä paksu ja loivasti notkolla. Uudessa selän kaari loiva ja peräpää lyhyt, uudessa harvoin koholla. Pitkähkö kaula. Ei selvää siipijuovaa.

Koiraalla pää punaruskea. Rinta kiiltävän musta, väriraja pystyosuora. Kupeet ja selkä harmaat, tiheään vipeöidyt. Peräpää jyrkkäräjäisen musta. Silmä punainen. Nokka vaaleanharmaa, kärki ja tyvi mustat.

Naaras tasaisen ja piirteettömän harmaanruskea. Kupeet ja selkä ruskeansävyyistä päälakea ja rintaa sekä

Kokokuskeltava vesilintu. Koiras punertavapäinen, mustarintainen ja -peräinen, selästä sekä kupeilta harmaa. Naaras harmaanruskea. 42–49 cm



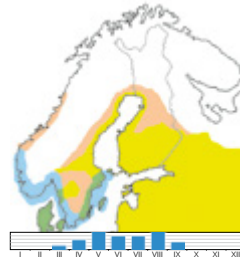
Naaras.

takapäätä hieman harmaammat. Silmän edessä laaja vaalea ohjaslaikku. Silmärenkas ja silmäjuova vaaleat. Tummanruskean silmän alapuolella epäselvärajainen tumma laikku. Nokka tumma, yleensä vaaleanharmaata nokan kärjessä. Pää vaaleanruskea, rinta tummanruskea. Vatsa suttuisen valkoinen, kupeita hieman vaaleampi.

Nuori kuten naaras mutta yksivärisempi. **Koiras eklipsipuvussa** kuten juhlapuvussa, mutta tumman rinnan ja peräpään höyhenten kärjet tuoreena harmaat.



Siipisulat vaaleanharmaat, hieman peitinhöyheniä vaaleammat. Käsiivien takareuna tumma, kynnärsiiven vaalea.



164145



KOIRAAN SOIDIN
vrt. isokoskelo, tukkasotka

340612



KUTSUÄÄNI MAASSA

164146



KUTSUÄÄNI LENNOSSA
vrt. tukkasotka, lapasotka,
telkkä, uivelo tukkakoskelo, isokoskelo

46

Otsikko

Heimo

Ingressi

Leipäteksti

Levinneisyyskartta ja esiintymisgraafiikka

QR-koodit äänitteisiin

Ingressin lopussa on kerrottu **linnun koko**. Mitalla tarkoitetaan etäisyyttä nokan kärjestä pyrstön kärkeen. Lisäksi usein lennossa havaittavista linnuista, kuten petolinnuista, on kerrottu siipiväli, kun siivet ovat levitettyinä auki. Jos koiraan ja naaraan siipivälit poikkeavat toisistaan huomattavasti, molemmat on listattu.

Mittatietoja on kirjallisuudessa vuosien saatossa esitelty paljon. Koska ne usein periyvät väärinä eteenpäin, on tässä lähteenä käytetty mittatietoja, jotka ovat mahdollisimman tarkoin varmennetut (Svensson ym. 2010).

Leipäteksti

Varsinaisen tekstin alussa kerrotaan usein pääpiirteissään lajin elinympäristö eli habitaatti, mistä lajin tapaa. Sitten siirrytään tyypillisiin käyttäytymispiirteisiin. Ne auttavat ymmärtämään paremmin lajin erityispiirteitä, lentotapaa, äänen merkitystä havainnoinnissa, aktiivisuushetkeä ja tyypillistä tapaa havaita juuri kyseinen laji. Seuraavaksi kerrotaan muotoon keskittyen lajille tyypilliset piirteet.

Lopuksi kuvaillaan höyhenpuvun yksityiskohdat kussakin puvussa. Koiraan ja naaraan erojen lisäksi esitellään eri-ikäisten lintujen erot. Linnuthan ovat usein nuorena varsin erinäköisiä kuin aikuisina. Jos koiraan tuntomerkkejä toistetaan naaraiden ja nuorten yhteydessä, ne toimivat tuntomerkkeinä vertailtaessa muiden lajien naaraisiin ja nuoriin.

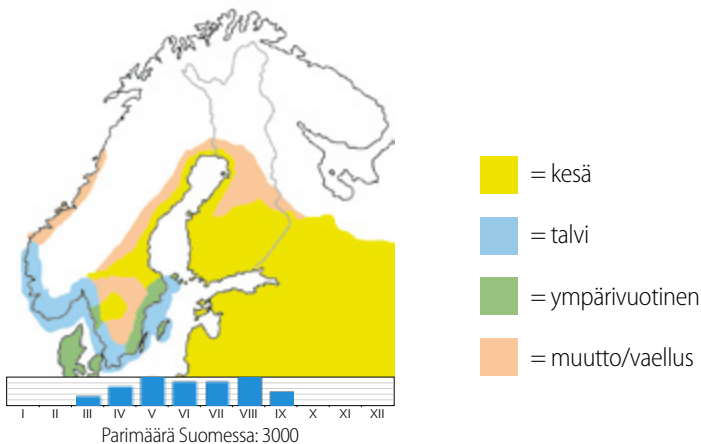
Kuvat

Pääkuva on yleensä aikuisesta juhlapukuisesta koiraasta, ja muut kuvat esittelevät muita pukuja tai koiraan tiettyä yksityiskohtaa. Linnuista, joita nähdään usein lennossa, on pyritty saamaan mukaan myös lentokuva. Kuvatekstit auttavat tunnistamisessa, ja parhaimmillaan lajin pystyy tunnistamaan vain kuvia ja kuvatekstejä sekä ingressiä silmäilemällä. Lajisivut on tarkoituksella rakennettu tästä näkökulmasta eli pienet päällekkäisyydet ingressin, kuvatekstien ja itse leipätekstin välillä eivät ole vahinko.

Petolintuja havainnoidaan lähes aina lennossa, ja tästä syystä niiden lentokuvista on omat kokoomasivunsa (s. 96–99) lajinmääritystä helpottamaan.

Levinneisyys ja esiintyminen

Suomessa vuodenaikojen vaihtelu on suurta ja linnuilla siivet. Suurin osa lajeista käyttää niitä päivittäisten toimien lisäksi siirtymiseen pesimäalueilta talvehtimisalueille. Lintulajit, joita Suomessa havaitaan, ovat pääosin meillä pesiviä. Muutama melko tavallinenkin laji, kuten kuovisirri, ei kuitenkaan pesi tai talvehdi meillä. Kirjan levinneisyyskartoissa alue, jossa laji havaitaan kesällä, on väriltään keltainen, talvella sininen ja ympäri vuoden vihreä. Alue, jossa laji havaitaan läpimuuttajana tai vaeltajana, on merkitty ruskean vivahtavalla vaaleanpunaisella.



Lajien esiintyminen ja havaittavuus vaihtelevat. Meillä pesivät lajit siirtyvät talvehtimis-alueilleen eri aikoihin kesäkuun ja joulukuun välillä. Viitakerttunen muuttaa pian pesinnän jälkeen, ruokokerttunen paljon myöhemmin. Osa lajeista taas on helposti havaittavissa muuttoaikaan mutta pesinnän aikana liki huomaamattomia. Suomi on laaja maa. Levinneisyyskartan alla oleva esiintymisgraafikka kuvaa kuukausittaista tilannetta pääasiallisella esiintymisyvyhykkeellä sekä alueella, jossa lintuharrastajat oletettavasti eniten liikkuvat.

On huomattava, että **esiintymisgraafikan palkit ovat suhteellisia**. Asteikon yläreunaan yltävä palkki ei siis välttämättä tarkoita, että lintuja havainnoidaan silloin paljon. Korkein palkki kertoo vain sen, että lajia havainnoidaan sinä kuukautena eniten. Vähänkään harvinaisemmilla linnuilla havaintomäärät saattavat kuitenkin olla silloinkin pieniä. Matalampien palkkien kuukausina havaintoja on luonnollisesti vähemmän kuin korkeampien palkkien kuukausina, mutta hyvin yleisillä linnuilla niitä saattaa silloinkin olla paljon. Niinä kuukausina, joissa palkkia ei näy, lintua ei kannata ainakaan aktiivisesti etsiskellä.

Esiintymisgraafikkaa paremmin lajin yleisyydestä kertoo grafiikan alla oleva parimäärä-lukema. Se tarkoittaa **Suomessa pesivien parien määrää**. Lajeista, jotka eivät Suomessa pesi, se on mainittu parimäärän paikalla. Näistä lajeista yleisyys/harvinaisuus käy yleensä ilmi heti leipätekstin alusta.

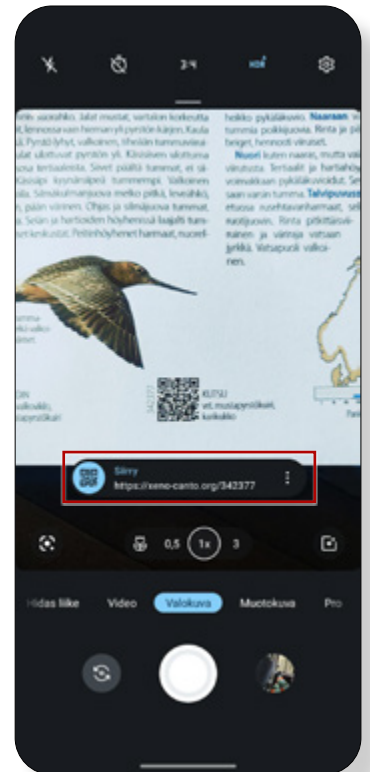
Levinneisyyskartta, esiintymisgraafikka ja parimäärä ovat luonnollisesti vain suuntaa antavia – niihin pitää aina suhtautua pienellä varauksella. Vuosittainen vaihtelu on osalla lajeista suurta, ja muutoksia tapahtuu myös pidemmällä aikavälillä. Osa lajeista levittäytyy pohjoiseen, osa taantuu ja jopa katoaa.

QR-koodit

Lajin ääniä pääsee kuuntelemaan sivun alareunassa olevien QR-koodien kautta. Kunkin ääninäytteen koodin yhteydessä on myös kerrottu, mitkä muut Suomen luonnossa tavattavista äänistä kyseistä äänityyppejä mahdollisesti muistuttavat. Tämä lista on äänittäjän eli Teron subjektiiivinen näkemys eikä perustu mihinkään lähteeseen.

Äänitteet löytyvät *xeno-canto.org*-palvelusta, jonne 2022 on äänitteitään ladannut yli 9000 äänittäjää. Palvelussa äänittäjät arvioivat äänitteen laadun ja varmistavat lajin määrittymisen. Suosittelemme lukijaa tutustumaan palvelun muihinkin äänityksiin kuin tässä linkitettyihin Teron tuotoksiin. Muutamista lajeista Terolla ei ole ollut edustavaa ääninäytettä, jolloin ääniä on saatu käyttöön kollegoilta – näiden näytteiden äänittäjän nimi on mainittu koodin tekstiselitteen alla.

Käytännössä kaikkien uudempien kännyköiden ja tablettien kamerasovellukset tunnistavat QR-koodeja suoraan. Eli riittää, kun alkaa kuvata QR-koodia, ja sovellus tarjoaa linkkiä *xeno-canto.org* sivulle siirtymiseen. Normaalisti noin 5–10 sentin etäisyys on hyvä, ja jos sivun alareunassa on useita QR-koodeja, mobiililaitteen kamera pitää suunnata niin, että vain haluttu koodi on näkyvässä. Kuvan tarkentumista voi joutua hieman odottamaan mutta itse kuvaa ei tarvitse ottaa.





Jos mobiililaite on vanhempi eikä kameransovellus ymmärrä suoraan QR-koodien päälle, laitteeseen pitää ladata erillinen QR-koodien lukusovellus. Android-laitteisiin se onnistuu Google Play -kaupasta ja iOS-laitteisiin vastaavasti Apple Storesta. Hakusanana voi käyttää pelkkää QR:ää tai QR code readeriä. Ilmaisohjelmat toimivat riittävän hyvin – ei muuta kuin valitsemaan jokin hyviä käyttäjäarvioita saanut.

xeno-canto
Sharing wildlife sounds from around the world

Search recordings... Search

About Explore Upload Sounds Forum Mysteries Articles Log In / Register

XC342377 · punakuiri · *Limosa lapponica*

15 kHz

0:00 0:07

punakuiri (*Limosa lapponica*) - call
Tero Linjama

Remarks from the Recordist
None given

Location

Map Satellite

Sweden

Basic data

Recordist	Tero Linjama
Date	2012-06-04
Time	07:00
Latitude	69.4406
Longitude	26.1125
Location	Piejäjärvi, Utsjoki, Lapland
Country	Finland
Elevation	340 m
Uploaded	2016-11-11
Last modified	2022-09-29

Sound details

Type	predefined	call
other	not specified	
Sex	not specified	
Life stage	not specified	
Method	field recording	
Background	none	
Animal seen?	yes	
Playback used?	no	

Technical details

File type	mp3
Length	7.5 (s)
Sampling rate	44100 (Hz)
Bitrate of mp3	128000 (bps)
Channels	1 (mono)
Device	not specified
Microphone	not specified
Automatic recording	no

Mikäli QR-koodin luku ei älylaitteen puuttuessa tai jostain muusta syystä onnistu, äänitteisiin pääsee käsiksi kirjoittamalla tietokoneen selaimen osoitteen xeno-canto.org/ ja kauttaviivan jälkeen koodin vasemmalla puolella harmaalla näkyvän numerosarjan (ilman välilyöntiä). Enteriä perään, ja oikealla sivulla ollaan!

Sivulla olevan äänitteen saa käyntiin kolmionmuotoisella play-painikkeella.

Jos äänitteitä ei tulevaisuudessa jostain syystä löydy annetusta xeno-canton osoitteesta, tarkista tilanne tämän kirjan esittelysivulta kustantajan sivustolta www.docendo.fi



Naurulokki eri puvuissa.



Termit

Kirjassa on käytetty lukuisia termejä, jotka ovat hyvinkin tuttuja kokeneille lintuharrastajille mutta jotka saattavat jäädä avautumatta harrastusta vasta aloittelevalle. Monet termeistä liittyvät linnun pukuihin. **Juhlapuvulla** tarkoitetaan pariutumisaikaista pukua, joka koirailta on usein varsin näyttävä. **Eklipsipuku** on juhlahumun jälkeinen vesilintujen puku, arkisempi ja koirailta usein lähes naaraan kaltainen. **Naaraspukuinen** on termi, joka kattaa naaraiden lisäksi nuoret linnut, sillä näiden tunnistaminen maastossa ei välttämättä ole kovin helppoa.

Monella linnulla ensimmäisten ikävuosien linnut on helppo tunnistaa. Silloin voidaan käyttää **kalenterivuosi**-termiä eli lyhennettä **kv. 2-kv**-lintu tarkoittaa, että se näkee juuri elämänsä ensimmäistä kevättä, toista kesää jne. Aina tarkkaa ikää ei kuitenkaan voi sanoa, jolloin oikaistaan ja puhutaan vain ikäluokan puvusta. **Juv**-puku on **nuorelle**, yleensä selvästi ensimmäisen vuoden eläjälle varattu. **Subad** eli **esiaikuinen** tarkoittaa, että puku ei ole enää nuoren muttei sovi oikein aikuisenkaan puvun määritelmään.

Yleiskielen suhteellisen harvinainen sana **vipevöity** jää todennäköisesti monelta aloittelevalta harrastajalta hahmottumatta. Se tarkoittaa, että vaalealla pohjalla on tiheässä usein päällekkäinkin meneviä tummempia poikkiraitoja. Myös juovat, viirut ja raidat vaativat pienen pureskelun. **Viirut** ovat kulkusuunnan mukaisia muodostelmia, **raidat** poikkisuuntaisia. **Juovat** taas ovat yleensä vaaleita, leveämpiä selkeitä muotoja selän, siipien tai pään alueella.

Ihmetystä saattavat herättää myös joistakin lennossa olevista (peto)linnuista käytetyt **ristinmallinen**- ja **T-kirjaimen mallinen** -luonnehdinnat. Ristinmallinen tarkoittaa sitä, että linnun pää työntyy reilusti esiin siipien etulinjasta, kun taas T-kirjaimen mallisella pää näyttää pieneltä eikä työnny kovin paljoa siipien linjasta eteenpäin. Tämä on hyvä tun-

tomerkki mm. kaukana vastavalossa kaartelevien kanahaukan (risti) ja varpushaukan (T) erottamiseksi.

Lintujen höyhenalat ja muut osat on selitetty seuraavassa luvussa, *Lintujen tunnistaminen; Linnun rakenne*. Ne on esitetty kuvallisesti myös takaesilehdissä.

Lähteet

Tässä kirjassa esiintyvät grafiikat ja kannanarviot pohjautuvat pesinnän osalta Suomen lintuatlakseen *lintuatlas.fi*. Pesimääjan ulkopuoliset ja Skandinavian pesimähavainnot perustuvat seuraaviin lähteisiin: BirdLife Suomen *tiira.fi*, Suomen Lajitietokeskuksen *laji.fi*, ruotsalainen *artportalen.se*, norjalainen *artsobservasjoner.no* ja kansainvälinen *ebird.org*. Huomioon on otettu myös satunnaishavainnot, esimerkiksi pesinnät.

Mittatiedot perustuvat kirjaan **Lintuopas – Euroopan ja Välimeren alueen linnut** (Svensson, Mullarney & Zetterström, Otava 2010).

Lintujen tunnistaminen

Lajintunnistus on haasteellista. Linnut ovat usein vikkeliä liikkeissään, huonossa asennossa, heikossa valossa tai liian kaukana, jotta niiden tunnistaminen onnistuisi helposti.

Lintuja oppii tunnistamaan parhaiten itse maastossa katselemalla ja kuuntelemalla. Kirjassa esitetyt tuntomerkit auttavat keskittymään tunnistamisen kannalta tärkeisiin kohtiin. Määrittämisessä kehittyä vuosien myötä. Kokemuksen perusteella lintuja kannattaa mahdollisuuksien mukaan piirtää, valokuvata ja äänittää. Hiljalleen kehittyä myös taito rajata havaittavaa lajia paikan, ajankohdan ja käyttäytymisen mukaan.

Yleinen lintu todennäköisempi

Mielenkiintoisen näköisiä lintuja näkee jokainen linnuista kiinnostunut. Tosiasia kuitenkin on, että näistä suurin osa on tarkemmin katsottuna yleisiä lintuja, mutta vain oudossa asennossa, puvussa tai valossa – tai ne vain pitävät tavallisesta poikkeavaa ääntä. Tunnistamattoman lajin tapauksessa kannattaa ensin miettiä yleisimmän lajin tuntomerkkejä ja arvioida, mikä linnussa ei niihin täsmää. Harvinaisuudet ovat harvinaisia. Silti ne ovat loppujen lopuksi yleensä itsensä näköisiä. Havaintoa kannattaa tuoreeltaan verrata netin ja kirjojen kuviin ja ääniin.



Kuvan pajusirkku ei näytä aivan tyypilliseltä.

Elinympäristö ja ajankohta

Pidempään lintuja harrastanut rajaa havaintoon sopivan lajiston elinympäristön, havaintopaikan ja -ajankohdan mukaan. Tämä kirja opastaa huomioimaan myös havainnon ympäristön.



Lehtokerttu vai pajulintu? Käyttäytymisen tunteminen auttaa monesti määrittämisessä. Vasemmalla lehtokerttu, oikealla pajulintu.

Euroopan linnuista suurin osa muuttaa. Osa siirtyy Euroopan sisällä alueelta toiselle, osa kauemmas aina trooppiseen Afrikkaan ja Aasiaan. Useimmilla lajeilla kevät on ajankohta, jolloin ne ovat helposti havaittavissa joko muutonaikaisilla levähdysalueilla tai pesimäpaikoilla. Kevään aikana linnut hakeutuvat sopiviin pesimäympäristöihin ja ovat näkyviä, kuuluvia ja muutoinkin aktiivisia. Syksyllä, Suomessa usein syyskuussa, linnut ovat muuttoaaktiivisia ja jälleen hyvin näkyviä mutta usein melko hiljaisia. Silloin liikkeellä on myös paljon sulkuvia aikuisia sekä nuoria lintuja, joiden tunnistaminen on haasteellisempaa.

Käyttäytyminen

Linnun käyttäytyminen auttaa usein lajin tunnistamisessa. Piirteetön, hieman kömpelösti liikkuva harmaa pikkulintu saattaa olla lehtokerttu – muutoin sitä hieman muistuttava pajulintu hyörii ja häärii aktiivisesti. Linnusta kannattaa siis ulkoasun lisäksi havainnoida, mitä se tekee ja miten. Istuuko lintu hiljaa paikallaan, kahlaako, uiko, sukeltaako.

Muoto ja koko

Linnun muoto on erityisesti Pohjois-Euroopan vähäisessä valossa usein tärkein peruste, jonka mukaan linnusta muodostetaan ensivaikutelma. Muoto yhdessä lajin yleisyyden, käyttäytymisen ja elinympäristön kanssa muodostavat tuntuman siitä, mistä lajiryhmästä tai jopa lajista voi lyhyessäkin havaintotilanteessa olla kysymys. Muodossa tärkeintä on kiinnittää huomiota mittasuhteisiin. Tällaisia ovat mm:

- Pyrstön pituus verrattuna vartalon pituuteen.
- Vartalon pituuden suhde paksuuteen. Höyhenyksen pörhentämisen myötä toisi-naan vaikeasti todettava mutta usein varsin käyttökelpoinen mitta.
- Pään koon suhde muuhun vartaloon. Vaatii melko pitkää seuraamista, sillä kaulan ojentaminen ja ruumiin asento vaikuttavat mittasuhteisiin.
- Nokan pituuden suhde nokan tyven paksuuteen. Tuntomerkki on nähtävä suoraan sivulta, ja määrittys onnistuu yleensä varmuudella vain kuvista.
- Nokan pituus verrattuna pään pituuteen. Usein maastossa helposti nähtävä tuntomerkki.
- Jalkojen pituus suhteessa vartalon paksuuteen. Monilla linnuilla vatsan höyhenet ovat pidentyneet tai nilkat ovat höyhenten peitossa. Nämä vaikeuttavat tämän mit-tan havaittavuutta maastossa. Silti varsin käyttökelpoinen tuntomerkki muutamilla lajiryhmillä.
- Suljetun siiven pituus ja käsisiiven näkyvyys olkasulkien eli tertiaalien alta = ulot-tuma.

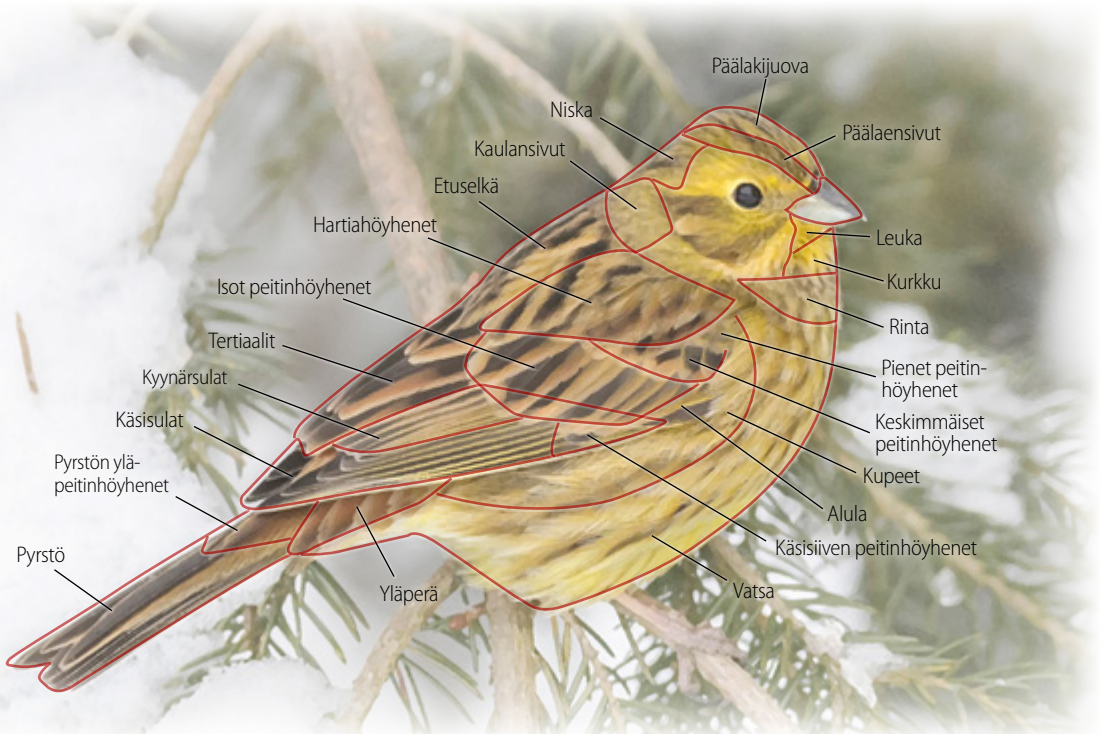
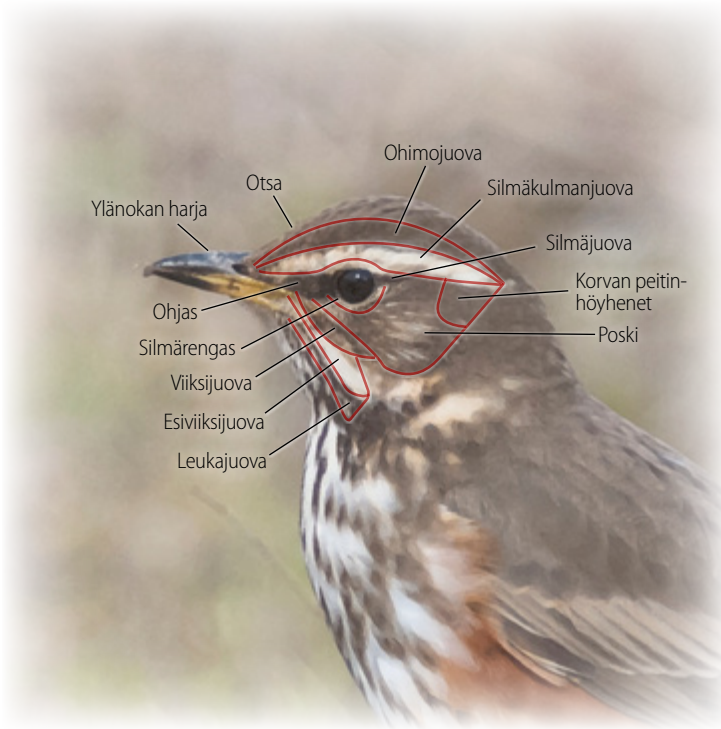
Monet näistä mitoista vaativat hieman tarkempaa tarkastelua ja pitkää havaintoaikaa. Vaikeasti tunnistettavien lajien parhaat erottavat tuntomerkit löytyvät juuri näistä suhteellisista muototuntomerkeistä. Vartalon mittasuhteisiin liittyvät vertailut tapahtuvat kokemuksen myötä usein aivan automaattisesti ja luovat lajin ”habituksen”.

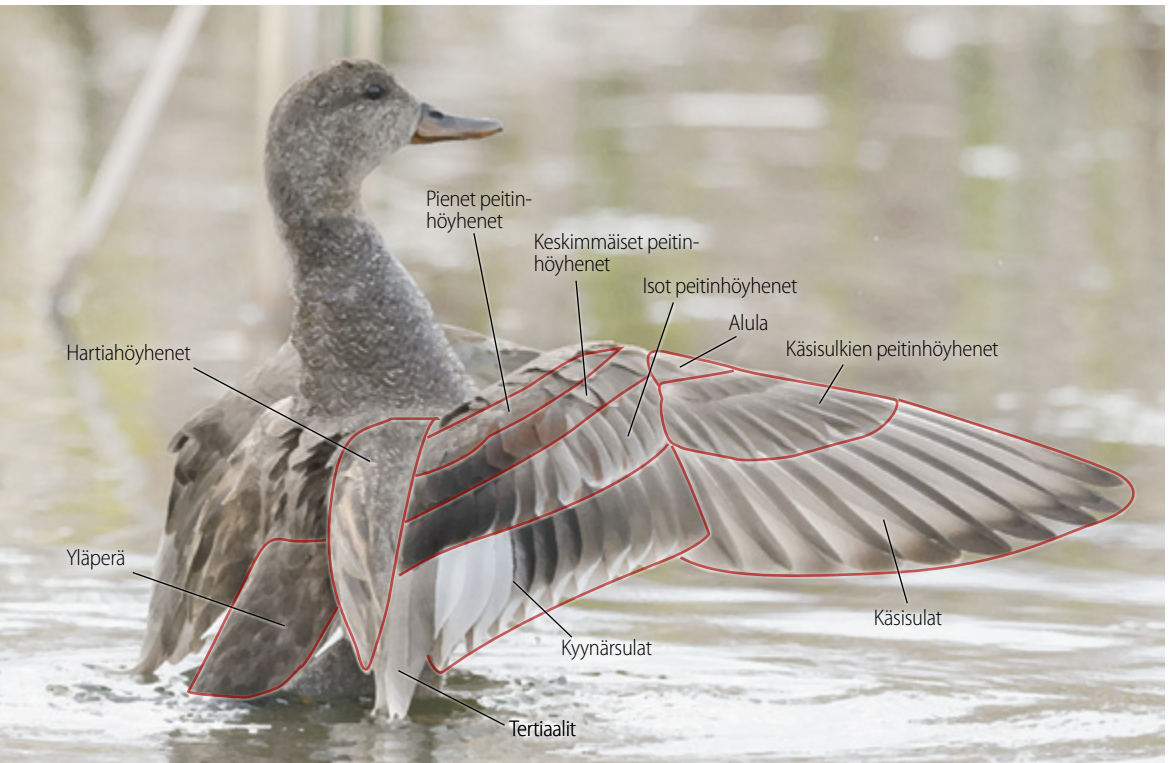
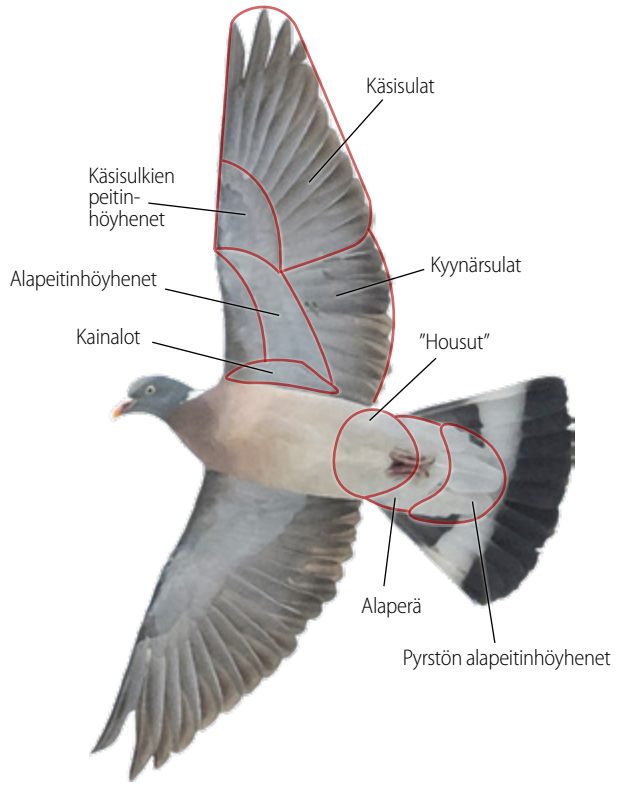
Läheltä liikkunutta varmuudella tunnistettua lajia kannattaa seurata vielä sen etään-tyessä, kunnes sen muoto näkyy enää siluettina. Näiden tilanteiden mieleen painaminen kannattaa. Vain tämän tyyppisten ”harjoitusten” kautta kehitty lintujen tunnistajana.

E erityisen tärkeää muodon opettelu on petolintuja havainnoitaessa. Linnun kokoa pi-detään usein helposti todettavana tuntomerkkinä. Se ei ole sitä! Linnun muoto, lennos-sa yleensä siipien suhde muuhun vartaloon, muodostaa rotevan tai vähemmän rotevan yleisilmeen, joka saattaa pettää pahastikin. Myös lentotapa vaikuttaa siihen, miten suu-relta laji voi näyttää. Kiljukotka voi vaikuttaa suurelta, vaikka se on vain hivenen hiirihauk-kaa kookkaampi. Pitkät laattamaiset siivet ja suuremman linnun kaltainen käyttäytymi-nen muodostavat lajille ”väärän” koon. Kaukaa nähty kuukkeli taas saattaa näyttää isoine päineen ja talviaikaan pörhistettyine ruumiinhöyhenineen tiaismaisen pieneltä, mikäli mitään vertailukohtaa ei ole. Vaalea lintu tummalla taustalla näyttää pieneltä ja tumma vaalealla taas suurelta.

Linnun rakenne

Linnun tunnistamisessa on tärkeää tuntea linnun höyhenalojen ja paljaiden osien sijainnit ja niiden nimitykset. Pään rakenteessa ja höyhenalueissa löytyy mainintoja korvasta, poskesta, ohimosta, leuasta ja kurkusta. Ne kaikki ovat nisäkkäille tutuilla paikoillaan. Höy-henaloista oudompia ovat silmän ympärillä olevat rakenteet, silmärengas ja silmäkulman-





juova, jotka enemmän tai vähemmän selvänä hahmottuvat lähes kaikilta linnuilta. Nokan alueista harja, kärki, leikkauspinta ja nokan tyvi toistuvat lajiteksteissä.

Vatsapuolen höyhenalueet nokasta pyrstöön näkyvät sivujen 15 ja 16 kuvissa. Lintujen kupeet tarkoittavat vatsan reunoilla olevia alueita, joiden alaosa on yleensä näkyvissä. Siivellä on karkeasti ottaen lentämiseen tarkoitettuja siipisulkia ja niitä peittäviä peitinhöyheniä siiven ylä- ja alapuolella. Suurimmat ja näkyvimmat sekä lajiteksteissä paljon toistuvat ovat olkasulat eli tertiaalit, joiden pääasiallinen tehtävä on suojata suljettuna olevaa siipeä.

Linnut ovat varvasastujia. Pisin ja näkyvin rakenne on nilkka. Säarestä näkyvissä on pikkulinnuilla vain hippunen, kahlaajilla enemmän. Reisi on linnuilla lyhyt, lihaksikas ja piilossa höyhenien alla.

Oheiset kuvat löytyvät myös tämän kirjan takaesilehdiltä, josta ne on helppo löytää nopeassa tilanteessa.

Siiven muoto ja lentotapa

Lintu on lennossa usein erityisen selvästi itsensä näköinen. Eri lajit lentävät eri tavoin. Osa lyö hitaasti, osa nopeasti, toiset lentävät suoraan ja toiset aaltoillen. Rauhallisesti lyövillä tai kaartelevilla linnuilla lajin tunnistamisen kannalta tärkeät kohdat löytyvät usein siiven muodosta. Siipi voi olla malliltaan pitkä, lyhyt, leveä, kapea, tasapaksu, harittava- tai teräväkärkinen.

Pukutuntemerkit

Äänet, muoto, käyttäytyminen, ajankohta ja paikka ovat hyviä lähtökohtia linnun tunnistamiseen, joka varmistuu pukutuntemerkkien perusteella.

Pukutuntemerkkien havaitseminen on kuitenkin usein hyvin vaikeaa. Varmaan tunnistukseen tarvittava höyhenala saattaa sijaita paikassa, josta sitä on vaikea havaita, kuten kainaloissa tai uloimmissa pyrstösulissa. Vaikeimmissa tapauksissa lintua ei pysty tunnistamaan lainkaan ilman liikkeen pysähdyttävää valokuvaa, mutta tämän kirjan lajien tunnistamiseen riittää pääasiassa tarkka havainnointi maastossa.

Pukutuntemerkkien muistiin merkitseminen ja vielä paremmin piirtäminen tai valokuvaaminen ovat erinomaisia keinoja siirtää maastotuntemerkkejä myöhempää arviointia varten.

Etäisyys

Etäisyys häivyttää höyhenten yksityiskohdat ja höyhenalatkin, jolloin lajin määrittäminen perustuu enemmän tai vähemmän muotoon, elinympäristöön ja käyttäytymiseen. Etäisyyden kasvaessa maanpinnan lämpöväreily vaikeuttaa tuntemerkkien näkymistä entisestään. Yleensä tähän auttaa korkeammalle paikalle hakeutuminen. Etäisyys lisää myös ilmakehän kosteuden vaikutusta havaittavuuteen. Kohteen kontrastit vähenevät, kunnes siitä näkyy vain siluetti.



Etäisyyden kasvaessa etenkin huonossa valossa linnun tuntomerkit jäävät siluetin tasolle. Valkoinen joutsen näyttää kuvassa mustalta profiililta.

Valaistus

Valaistus vaikuttaa suuresti havaittaviin väreihin. Valo ei ole aina valkoista, vaan lehvästössä vihreää, autereessa sinistä, auringon noustessa ja laskiessa punaista. Pahimmillaan valaistus vaihtuu varjon ja aurinkoisten alueiden välillä rankasti. Kellertävänruskea lintu voi näyttää harmaalta, ruskealta tai vihreältä lyhyenkin havaintotilanteen aikana. Valaistuksen



Taivaalla kaarteleva petolintu on tyyppiesimerkki valon vähyden vaikutuksesta havainnointiin. Molemmissa kuvissa piekana.



Harmaalokin valkoinen väri on iltaruskossakin melko helppo mieltää valkoiseksi. Kun havainnoidaan ruskeita, harmaita ja vihreitä lintuja, valon vaikutus voi olla hyvinkin dramaattinen.

vaikutusta ei voi määritettäessä ottaa huomioon, ellei seuraa havaittavaa lintua pidemmän aikaa tai pysty vertaamaan värisävyjä muihin lajeihin. Pohjois-Euroopassa valon vähyys on yleensä suurin ongelma. Etenkin lentävien lintujen alapuolelle heijastuu yleensä vähänlaisesti valoa, jolloin määriykset perustuvat enemmän tai vähemmän muotoon ja käyttäytymiseen. Toisaalta kevättalven lumihangilla tai eteläisempien maiden vaaleiden aavikoiden valossa tututkin linnut saattavat näyttää hivenen oudoilta, kun niiden alapuolelta erottuvat pienimmätkin yksityiskohdat.



Keltainen hernekerttu! Myös värjäytyminen on mahdollista. Erityisesti keväällä pajujen kukinnan aikaan hyönteissyöjät saattavat olla dramaattisen värisiä. Myös eri tavoin likaantuneet, etenkin öljyntyneet linnut ovat paitsi värin, myös muotonsa ja käyttäytymisensäkin puolesta epätyypillisiä.



Variksilla on toisinaan hyvinkin vaaleita sulkia. Kulumisen havaitsee sulkien kärkien rispaantumisenä ja haalistumisen etenkin tummien sulkien muuttumisena ruskeansävyisiksi.

Sulkiminen, haalistuminen ja kuluminen

Linnut vaihtavat höyhenpukuaan osittain tai kokonaan, vaihteittain tai jopa kertarysäyksellä. Sulkiva lintu muuttuu ulkonäöltään joskus paljonkin. Sulkiminen on joillakin lajeilla jopa määritysperuste. Lentävän lokin tai petolinnun siivessä olevat sulkimisrajat kertovat oikeasta lajista usein enemmän kuin monet pukutuntomerkit.

Sulat haalistuvat valossa, ja niiden värisävy voi muuttua mustanruskeasta hiekanruskeaksi vuoden kuluessa. Lisäksi haalistuminen saattaa olla osittaista, jolloin sulasta tulee esille piirteitä, joita ei tuoreessa sulassa ole. Erityisen voimakasta haalistuminen on suurimmilla linnuilla, mutta myös monilla pikkulinnuilla.

Sulat kuluvat käytössä. Etenkin siipi- ja pyrstösulat sekä peitinhöyhenet mutta myös muut sulat rispaantuvat. Niiden kärjistä ja reunoista katoaa enemmän tai vähemmän. Monilla linnuilla kulumattomassa sulassa on vaalea tai tumma kärki. Selkä saattaa näyttää kulumattomassa puvussa suomumaiselta mutta kuluneena tasaväriseltä.

Yksilöllinen muuntelu

Kuten ihmiset, myös linnut ovat yksilöitä. Kun katsoo pidempään vaikkapa harmaalokkeja, huomaa että niiden koko, mittasuhteet, pään ja nokan muoto vaihtelevat samassa ikäluokassakin paljon.

Monet mittasuhteisiin liittyvät tuntomerkit koskevat tyypillistä yksilöä. Epätyypillisiä yksilöitä on, mutta yleensä poikkeavankin linnun habituksesta, joka muodostuu useista mittasuhteista, saa käsityksen lajista.

Mittasuhteiden lisäksi myös höyhenalojen väritys muuntelee, joskaan ei yleensä kovin paljon. Oman vaikeutensa lajinmääritykseen tuovat risteytyvät. Joissain lajiryhmissä, kuten sorsalinnuissa, lajien risteytyminen on melko tavallista.

Havaintotilanteen kesto

Nopea havaintotilanne on usein tärkein syy hylätä havainto. Lintua ei välttämättä pysty tunnistamaan, jos siitä ei nähdä riittävästi tuntomerkkejä. Nopeasti tien yli vilahtanut petolintu voi muodostaa kokeneelle lintuharrastajalle heti käsityksen lajista, joka kokemattoman kannattaa jättää tunnistamatta.

Pidempi havaintotilanne lisää mahdollisuuksia painaa muistiin tai kirjata muistiinpanoihin riittävästi tuntomerkkejä. Monet habitukseen ja etenkin höyhenpeitteen yksityiskohtiin liittyvät tuntomerkit voivat muodostua vain pidempään seuraamalla.

Kriittinen mieli on lintuhavainnoissa, kuten kaikkea muutakin luontoa havainnoitaessa, kullan arvoinen.

Osa tuntomerkeistä ”pysyvästi” piilossa

Linnut ovat usein pitkiä aikoja paikallaan tai paikassa, jossa joku tärkeä tuntomerkki on koko ajan piilossa. Uivien sorsien jalkojen väriä on usein vaikea havainnoida ja hanhiparven yksilöt saattavat olla piilossa heinikossa tai parven muiden lintujen selkien takana.

Havainnointiaika lisää mahdollisuuksia havaita näkymättömissä olevat tuntomerkit. Monesti aikaa ei kuitenkaan ole ja laji on yritettävä tunnistaa vaikkapa vain selän yläosan ja pään tuntomerkeistä.



Valkoinen närhi. Albinismi on linnuilla melko tavallista. Usein valkoiset linnut jäävät petojen saaliiksi, mutta talvella väri kyllä suojaa.



Myös muun tyyppisiä värikoja on – jotkut niistä hyvinkin näyttäviä. Kuvassa keltasirkku.



Vesilinnuilla risteymät ovat melko tavallisia. Tällä hanhella lienee jotain tekemistä valkuposkihanhen kanssa, mutta toista osapuolta voi vain arvailla.

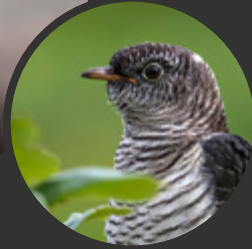
Havaintojen tallentaminen

Lintuhavainnot ovat tärkeitä. Niiden avulla tehdään katsauksia, joista voidaan päätellä paljon ympäröivän luonnon tilasta. Havainto omissa muistiinpanoissa ei kuitenkaan vielä auta tätä suurempaa tarkoitusta. Suomessa lintuhavaintoja kerää Birdlife Suomi, paikallisten jäsenyhdistysten kattojärjestö. Havaintoja voi tallentaa rekisteröitymällä *tiira.fi*-havaintojärjestelmän käyttäjäksi. Lisäksi lintu- ja muita luontohavaintoja voi tallentaa *laji.fi*-järjestelmään. Sitä ylläpitää Helsingin yliopiston Luonnontieteellisen keskusmuseon Suomen Lajitietokeskus.

Ulkomailla retkeiltäessä havaintoja tallennetaan usein kansainvälisiin *ebird.org*- tai *inaturalist.com*-palveluihin. eBirdissä on lähes kaksikymmentä eri kielivaihtoehtoa, mutta kumpikaan virallinen kotimainen kieli ei ole tuettuna. Englanti ja muut suuret maailman kielet luonnollisesti löytyvät. iNaturalist on myös suomeksi. Se on tekoälytuettu ja auttaa tarvittaessa myös lajinmäärityksessä: palveluun voidaan syöttää kuva ja muita tietoja, joiden perusteella se ehdottaa muutamaa todennäköisintä lajia. iNaturalistiin tehdyt havainnot saa myös linkitettyä *laji.fi*-järjestelmään.

Kaikkiin edellä mainittuihin palveluihin on olemassa myös erilliset sovellukset mobiilikäyttöön.

Lajiopas uusimman suomalaisen lintutietämyksen aallonharjalta.



Kirja esittelee Suomen pesimälajiston ja vuotuiset vierailijat. Se kertoo lintujen elintavoista ja opastaa niiden tunnistamiseen niin ulkonäön kuin äänenkin avulla.

Suomen pesimälajisto käsittää noin 250 lajia. Kaikki ne ovat mukana parimäärätietoineen. Lisäksi esitellään vuotuiset läpimuuttajat ja vierailijat – yhteensä 277 lintulajia. Mukana on myös luettelo kaikista Suomessa tavatuista harvinaisuuksista.

Linnut on helppo tunnistaa näyttävistä valokuvista. Lajitekstissä kerrotaan lintujen käytöksestä ja uhanalaisuudesta sekä luetellaan niiden tuntomerkit. Vuotuinen esiintyminen on vaivatonta hahmottaa selkeästä grafiikasta. Levinneisyyskartat kattavat myös Suomen lähialueet ja kertovat selkeästi väreillä lajien esiintymisen eri vuodenaikoina. Lintujen äänet löytyvät näppärästi QR-koodien avulla älypuhelimella tai tabletilla.



Tekijöillä on yhteensä noin sadan vuoden kokemus ja näkemys suomalaisista linnuista. Heidät esitellään kirjan viimeisellä sivulla.



KL 58.12
ISBN 978-952-382-461-4